

Jeseníky. Segmenty předindustriální krajiny

Specializovaná mapa s odborným obsahem

Jeseníky Region. Segments of the pre-industrial landscape

Specialized map with scientific contents

Jaromír Kolejka, Jana Zapletalová, Eva Nováková

Ústav geoniky AV ČR, v. v. i., Ostrava

Oddělení environmentální geografie, Brno

© 2020

Výstup etapy:

Č. 7: Finalizace výstupů projektu a jejich diseminace. Cíl: Průběžné doladování finální verze geodatabáze A, finalizace tištěného katalogu segmentů B, mapového souboru N_{map} a příprava putovní výstavy (1. 11. 2019-30. 4. 2020)

I. Cíl výsledku

Anotace

Mapa byla vytvořena v rámci řešení projektu „Inventarizace předindustriální krajiny Moravy a zajištění informovanosti veřejnosti o její existenci jako kulturním dědictví“ č. DG16P02B042 programu NAKI Ministerstva kultury České republiky. Znázorňuje teritoriální rozmístění zjištěných segmentů předindustriální krajiny v pracovním regionu Jeseníky na historickém území Moravy. Segmenty třídí do tří velikostních typů a upozorňuje na další informace sebrané ke každé lokalitě.

Annotation

The map was completed in the course of work on the project "Inventory of pre-industrial landscape of Moravia and ensuring public awareness of its existence as a cultural heritage," No. DG16P02B042 supported by the Program of the Ministry of Culture of Czech Republic. The map presents the territorial distribution of pre-industrial landscape segments in the Jeseníky Working Region in the historical territory of Moravia. These segments are classified into three size types. The map points to additional data collected to each site.

Popis mapy

Mapový list je tvořen mapovým polem, stručným genetickým popisem a dalšími kartografickými náležitostmi. Mapové pole zobrazuje pracovní region Jeseníky, kde proběhlo terénní mapování a hodnocení jeho výsledků (v letech 2016 až 2020). Mapování segmentů předindustriální krajiny probíhalo po jednotlivých katastrálních územích regionu podle později certifikované metodiky v rámci předem vymezeném pracovním regionu předindustriální krajiny. Nad výškopisem terénu jsou zobrazeny polygony odpovídající skutečnému tvaru a velikosti a omezením daným hranicemi katastrálního území. Segmenty jsou rozděleny do 3 velikostních kategorií (areály předindustriální krajiny – s plochou do 50 ha, okrsky předindustriální krajiny - s plochou od 50 do 100 ha, celky předindustriální krajiny - s rozlohou nad 100 ha).

Podkladová data: ArcČR 500, referenční souřadnicový systém S-42.

Map description

The map sheet consists of a map field, a brief genetic description and other cartographic essentials. The map field shows the working region of Jeseníky, where field mapping and evaluation of its results run in the years 2016 to 2020. The mapping of segments of the pre-industrial landscape took place in individual cadastral areas of this region according to a later certified methodology within the pre-defined working regions of the pre-industrial landscape. On the terrain elevation map, polygons corresponding to the actual shape and size and restrictions given by the boundaries of the cadastral area are displayed. The segments are divided into 3 size categories (pre-industrial landscape areas - with an area of up to 50 ha, pre-industrial landscape districts - with an area of 50 to 100 ha, pre-industrial landscape unions - with an area of over 100 ha).

Base layer data: ArcČR 500, reference coordinate system S-42.

II. Vlastní popis výsledku

Za předindustriální krajinu a segmenty předindustriální krajiny lze v současnosti tak považovat areály kulturní krajiny se zachovalou sekundární (druhotnou) strukturou, tedy s rozmístěním a zastoupením zástavby, orné půdy, trvalých kultur, lesa, cest a stezek, případně těžebních, vodních aj. ploch, která vznikla a vyvíjela se v době předcházející formování průmyslové společnosti v českých zemích. Předindustriální krajina Moravy je tak obecně datována do období před rokem 1850. Lze předpokládat, že taková krajina, resp. její drobnější segmenty nesou znaky poměrně nepřerušeno technického, socioekonomického a kulturního vývoje od pobělohorské doby s ohledem na místní přírodní poměry a dopady uvedených předindustriálních inovací. Takové areály se z různých důvodů ocitly na periferii navazujícího vývoje a staly se relikty druhotné krajinné struktury z předchozího období. Takovým areálům rozličných velikostí a obsahu se tedy následně, jinde velmi hluboké společensko-ekonomické změny vyhnuly, nebo se jich dotknuly jen částečně. K celoplošné evidenci zachovalých segmentů předindustriální krajiny na regionální úrovni se zatím přikročilo na historickém území Moravy v rámci výše uvedeného projektu.

Za konkrétní segment předindustriální krajiny lze v podmínkách ČR považovat ta území, která v současnosti vykazují: (1) podobnou diferenciaci pozemkové držby, jak tomu bylo před rokem 1850, (2) podobnou strukturu využití těchto pozemků, jak tomu bylo před rokem 1850, (3) podobný vzhled tohoto území, jak tomu bylo v daném období minulosti.

„Podobnost“ spočívá v tom, že v zásadě zůstala zachována velikost, tvar a poloha typických parcel pozemků. Ačkoliv se od místa k místu v rámci těchto parcel měnilo jejich konkrétní využití, docházelo k jejich spojování a rozdělování (v rámci „místní velikostní normy“), celková kompozice a mozaika využití dílčích ploch v tomto segmentu přetrvává neměnná. Některé strukturální změny jsou však pro označení jako „segment předindustriální krajiny“ s jistou opatrností přijatelné, pokud souvisejí pouze s poklesem intenzity využívání pozemků (např. zatravněním orné půdy, nikoliv však zalesněním, což mění vizuální stránku území).

Vyhledávání segmentů předindustriální krajiny proběhlo podle certifikované metodiky (Kolejka, et al., 2018). Vstupní etapou jejich inventarizace byla analýza veřejně dostupných současných barevných ortofotomap (na Mapy.cz) katastr po katastru v potřebném rozlišení. Na historickém území Moravy je přes 3000 katastrálních území. Každé z nich bylo zapotřebí na internetu „navštívit“ a posoudit, zda jeho území nese znaky přítomnosti zachovalé starobylé krajinné struktury v současném využití. Předběžně na internetu laboratorně vyhlédnuté lokality v současné krajině pak bylo nutno porovnat s územními podklady dokumentujícími situaci před nástupem hlavní vlny průmyslové revoluce. Z tohoto historického období jsou rovněž volně dostupné kartografické podklady reprezentované stabilním katastrem a jeho deriváty – indikačními skicami (na www.mza.cz), případně mapovými listy II. vojenského (Františkova) mapování z první poloviny 19. století. S těmito podklady bylo nutné porovnávat segmenty v současné krajině předběžně zjištěné z ortofotomap. Potvrzení existence jednotlivých segmentů předindustriální krajiny a jejich kvality poskytl terénní výzkum.

Během řešení projektu bylo na historickém území Moravy zjištěno celkem přes 1400 segmentů předindustriální krajiny. Jejich teritoriální rozmístění je silně nerovnoměrné jak podle charakteru reliéfu, tak kulturního prostředí regionu.

Vzhledem ke značnému rozsahu historického území Moravy, bylo její území v hranicích z roku 1930 (s opravami podle detailních změn průběhu hranic k. ú. k současnému stavu) účelově pro potřeby výzkumu a evidence rozděleno do pracovních regionů, kterým byly

přiděleny etnografické názvy (např. Slovácko, Valašsko, Haná, Lašsko, Horácko apod.), nebo regionální geografické názvy dané významnými sídly, nebo orografickými jednotkami, či řekami (např. Brněnsko, Letovicko, Jeseníky, Dražansko, Podyjí) všude tam, kde „etnografické“ pojmenování nepřicházelo z různých důvodů v úvahu (pohraničí, rozsáhlé mezery mezi zjevnými etnografickými regiony). Zatímco zařazování k. ú. v centrálních částech těchto regionů bylo vcelku bezproblémové, v kontaktních zónách pracovních regionů již bylo zařazení nejisté, neboť příslušnost mnoha k. ú. zvláště k etnoregionům nebyla často nikde v dostupných zdrojích deklarována. Je tak možné, že názory na zařazení periferních k. ú. do konkrétního pracovního regionu se mohou lišit.

Řešitelský tým se mohl jen zčásti opřít o zkušenosti jiných odborníků, ačkoliv odborný zájem o tento druh přírodně kulturního dědictví ve světě silně roste. V tak velkém rozsahu a s takovou podrobností však zatím proveden nebyl, byť zájem byl vyjádřen jak ze strany UNESCO, tak byl deklarován v Evropské úmluvě o krajině (Council of Europe, 2000). Zachovalé segmenty předindustriální krajiny nejsou v ČR, vyjma zmíněných vyhlášených a připravovaných krajinných památkových zón (Kučová, et al., 2015), v podstatě evidovány. Početnější areály menších rozměrů s charakteristickou prostorovou strukturou plužin, cest, zástavby, rybníků a lesních celků systematicky podchyceny nebyly. Existuje však řada případů, kdy takové areály upoutaly pozornost badatelů, ochrany přírody a decizní sféry, a byly zaevidovány např. do územně plánovací dokumentace (viz např. Lipský, Weber, Stroblová, et al., 2012). K izolovaným, avšak cenným studiím patří např. pojednání v regionu Krušnohoří (Karel, Kratochvílová, eds., 2013) péčí Národního památkového ústavu; „historickou strukturou krajiny“ se zabývají odborníci na UJEP v Ústí nad Labem (Brůna, Buchta a Uhlířová, 2010) či „hmotnou paměťovou strukturou krajiny“ na ČZU v Praze. Prehistorické krajinné struktury, a to zejména na lokální úrovni, resp. objekty se rovněž těší pozornosti špičkových odborníků (Gojda, 2000). Středověké "krajinné struktury" jsou rovněž dlouhodobě pečlivě zkoumány na řadě lokalit a některé výsledky byly nedávno zařazeny v rozsáhlém díle "Akademický atlas českých dějin" (Semotanová, Cajthaml, et al., 2014).

Rovněž UNESCO považuje segmenty dávné (staré) krajiny za cenné kulturní dědictví (např. Bandarin, ed., 2009). K systematické evidenci tohoto typu kulturního dědictví zatím přistoupilo jen málo států nebo regionů. Příkladem úspěšné inventarizace předindustriálních segmentů krajiny všech velikostí je region Vlámského společenství v Belgii, kde proběhl vzorový soupis a klasifikace zjištěných areálů, ale také zakomponování poznatků do regionální legislativy a územně plánovací praxe (van Eetvelde, Antrop, 2005). Postup belgické inventarizace se opíral o srovnávání kvalitních starých map z konce 18. století a soudobých leteckých snímků s následnou verifikací vytipovaných ploch v terénu, navazujícím hodnocením a doporučením. Na části svého území provedlo podobnou inventarizaci Valonské společenství Belgie. Pozornost evidenci starých krajinných reziduí byla věnována v regionech Bretaň ve Francii (evidence typu "bocage"), Alenteju v Portugalsku (leso-zemědělský komplex), Velké Británii (Bunce, et al., 1996) a Nizozemí (Mücher, et al., 2003) v rámci typologie evropské krajiny.

Poměrně daleko je evidence "historických krajinných struktur" na Slovensku (Slámová, Jančura, 2012), byť zatím na regionální úrovni. V monografii "Reprezentatívne typy krajiny Slovenska" (Bezák, et al., 2010) byla publikována přehledná národní mapa představující v měřítku 1:500 000 čtyři hlavní typy krajiny s uvedenými strukturami (vinohradnická krajina, typ krajiny s formami rozptýleného osídlení, typ lučně-pastvinářské krajiny, typ báňské krajiny). Rovněž v Atlase reprezentatívnych geoekosystémov Slovenska (Miklós, Izakovičová, eds., 2006) je zařazena mapa „typ krajiny s historickými krajinnými štruktúrami“. K

celonárodní plošné inventarizaci na lokální úrovni slovenská komunita již přistoupila (viz Hreško, Petluš, eds., 2015).

Na území České republiky byly v minulosti vymezeny a jsou spravovány historické krajinné zóny (Kučová, et al., 2015). Zpravidla zahrnují poměrně rozsáhlé území, kde v minulosti proběhly buď promyšleně úpravy krajiny, anebo se odehrály významné události. K jejich hodnocení jsou rovněž k dispozici sofistikované postupy (Sedláček, Salašová, Trpáková, 2016; Salašová, Sedláček, Trpáková, Martinková-Kuchyňková, 2016). Počet krajinných památkových zón, přes pozvolný růst, nepřesahuje číslo 25. Ačkoliv při jejich vymezování byla zřejmě použita dohodnutá účelová kritéria, jen některé z nich, a to obvykle jen lokálně splňují podmínky pro zařazení mezi segmenty předindustriální krajiny.

Pracovní region Jeseníky zaujímá okrajovou polohu při severní historické hranici Moravy. Má rozlohu 2164 km² a patří mezi velké regiony. V moravském vnitrozemí na severozápadě krátce hraničí s regionem Hřebečsko a Zábřežsko. Dlouhá a členitá jihozápadní hranice s regionem Haná probíhá na pomezí vysočiny a nížiny Hornomoravského úvalu až po jižní okraj Moravské brány. Tam se hranice stačí k severovýchodu, za kterou dále navazuje region Lašsko, Kravařsko a Moravská brána. Region má silně protáhlý přibližně elipsovitý tvar s delší osou ve směru severozápad-jihovýchod o délce 92 km. V nejširším místě na jihovýchodě činí vzdálenost jihozápadní od severovýchodní (historické zemské) hranice 33,8 km. Na severu regionu na Šumpersku je největší šířka kolem 31,7 km. Region sestává z 212 katastrálních území.

Podnětem k vymezení pracovního regionu Jeseníky v dané podobě byly jak přírodní, tak etnografické důvody, nacházející se zde v úzkém souladu. Vymezení vůči regionu Haná v zásadě respektuje předválečnou etnickou hranici. Ta probíhala převážně po úpatí Nízkého Jeseníku, podhůří Hrubého Jeseníku a Králického Sněžníku, v okolí Uničova a Mohelnice i uvnitř úvalu. Místy však vystupovala do podhůří. Hraniční linie byla účelově vyrovnána s ohledem na charakter reliéfu tak, aby katastrální území s těžištěm v rovinách zůstala v regionu Haná, a naopak katastrální území s převahou v pohořích zůstala v regionu Jeseníky. Do regionu Jeseníky tak patří také většina Šumperské kotliny s historickou vazbou na předválečně převažující německojazyčné obyvatelstvo a podobně dolní část údolí Moravy nad Mohelnickou brázdou, kde převládala českojazyčná populace. Oproti regionu Hřebečsko a Zábřežsko je vymezení dominantně účelové a rozhraní obou regionů zabíhá do Kladské kotliny. Jihovýchodní omezení je dáno okrajem orografické jednotky Moravské brány a přibližným vymezením etnografického regionu (Moravské) Kravařsko, který z Moravské brány vystupuje do okrajů Nízkého Jeseníku, zde zastoupeného Oderskými vrchy a Vítkovskou vrchovinou.

Pracovní region Jeseníky zahrnuje nejvyšší moravská horstva na pomezí s historickým Kladskem a Slezskem (Králický Sněžník 1424 m, Hrubý Jeseník – Praděd 1491 m, Rychlebské hory – Smrk 1125 m). Tato horstva jsou budována převážně metamorfovaným horninami prvohorního stáří v lužické oblasti západně od Ramzovského sedla a silezika moravskoslezské oblasti v Hrubém Jeseníku a jeho jižním podhůří. Na jihovýchod zřetelně nižší (kolem 600 m n. m.) plošinatý reliéf Nízkého Jeseníku (max. Slunečná 800 m) budují prvohorní zpevněné sedimenty jesenického kulmu. Metamorfované i sedimentární horniny podlely hercynskému vrásnění, pozdější dlouhodobé denudaci a zarovnávaní. Zmlazení a vyzdvižení přinesly tektonické pohyby ve třetihorách. Zlomová tektonika podminila vznik ohniska vulkanismu mezi Břidličnou a nádrží Slezská Harta (max. Velký Roudný 780 m a Malý Roudný 771 m). Od zlomových okrajů se do bloku Nízkého Jeseníku zahlubila výrazná říční údolí. Výškové rozpětí regionu sahá od 245 po 1487 m n. m., což podmiňuje výrazné klimatické

rozdíly. Zatímco na úpatí při Hornomoravském úvalu mohou průměrné roční teploty vzduchu přesahovat 8 °C, v polohách nad 700 m n. m. to je do 6 °C, nad 900 m n. m. jen do 4 °C, nad 1200 m do 2 °C. Stejným směrem vzrůstají roční úhrny srážek od 550 mm na úpatích po 1000 mm i více v nejvyšších polohách. Vláhově teplotní a terénně geologické podmínky našly odraz v uspořádání půdního pokryvu od úpatních typických kambizemí, přes kyselé a často oglejené kambizemě na plošinách, kryptopodzoly a podzoly v lokalitách nad 1000 m. Jen příhodné nízké teplé polohy chráněného lemu Šumperské kotliny nesou hnědozemě a luvizemě na spraších. Opakem jsou extrémně chudé rašelinné půdy vrchovišť a rankerové podzoly nad horní hranicí lesa.

Region Jeseníky představuje typickou středověkou kolonizační oblast. Kolonizace se účastnilo jak obyvatelstvo české, tak německé, které při osídlování postupovalo do vyšších poloh (až nad 800 m n. m., Nová Ves u Rýmařova). Typická kolonizační lánová parcelace pozemků doprovázela většinu dlouhých potočních či silničních obcí. Od konce středověku se tak zformovala charakteristická kulturní krajina s úzkými poličky vedenými, kde to jen šlo, zpravidla po spádnicí kolmo na osu obcí. Etnické změny po 2. světové válce spojené s odsunem místně většinové německojazyčné populace vedly k radikálnímu poklesu intenzity využívání ploch a počtu obyvatel. Plochy na periferiích katastrálních území byly v období reálného socialismu spontánně i cílevědomě zalesňovány, orná půda zčásti zatravňována a převáděna na pastviny. Na druhé straně v příhodném zvlněném terénu plošin Nízkého Jeseníku proběhlo scelování pozemků v rámci státních statků a zemědělských družstev a jejich hojné odvodňování pro pěstování obilnin a brambor. Politické a ekonomické změny od roku 1990 vedly k dalšímu poklesu intenzity využívání pozemků na plošinách. Výsledkem je jejich téměř úplné zatravnění a další postup lesa. Drobná parcelace je dnes dána směsí travnatých ploch a pásů dřevin mezi nimi, či podél potoků. Na druhé straně roste rekreační využití území. Mnoho obcí nabylo díky chalupářům rekreační charakter a zachovaly si často starobylý ráz. Orná půda se zachovala jen v úpatních polohách a na rozlehlých plošinách středních poloh. Lesy pokrývají více než polovinu plochy regionu a hojně jsou zejména v údolích zastoupeny listnaté a smíšené porosty, při východním okraji regionu díky spontánní sukcesi ve Vojenském újezdu Libavá. Mohutné jehličnaté lesy pokrývají východní svahy pradědské části Hrubého Jeseníku, ale významné jsou i v části keprnické, v Rychlebských horách, Jeřábské vrchovině a Králickém Sněžníku. Velké vodní plochy (nádrže Slezská Harta, Kružberk) na zemské hraniční řece Moravici vznikly etapovitě v poválečném období.

Teritoriální rozmístění segmentů předindustriální krajiny je velmi nerovnoměrné a svádí k otázkám na vysvětlení tohoto jevu. Celkem se v regionu vyskytuje 95 segmentů krajiny s relativně zachovalou parcelací půdy. V průměru to znamená hustotu 4,39 segmentu na 100 km². Celková plocha zachovalých segmentů v regionu Jeseníky činí 100,49 km², neboli 4,64 % plochy regionu. Obě uvedená celoplošná čísla jsou ve srovnání s jinými regiony poměrně vysoká. Výklad lze opřít o následující úvahy.

Nerovnoměrné rozmístění bezpochyby souvisí s odlišnými přírodními podmínkami. Většinou jen mírně zvlněný reliéf Nízkého Jeseníku a výšky do max. kolem 600 m n. m. nebránily scelování pozemků za reálného socialismu. Proto se nepočtené a většinou malé segmenty zachovaly jen v členitějším terénu okrajů regionu. V plošším terénu proběhla homogenizace krajiny. V členitém horském terénu v severní polovině regionu sehrála roli také vyšší nadmořská výška a s ní spojené horší klimatické a půdní parametry. V poválečném období již nebyl dostatečný státní ani individuální zájem nově příchozích obyvatel o intenzivní využívání za náročných podmínek. To vedlo k tomu, že jednak periferní plochy katastrů (zpravidla nejvýše nad obcí) pokryl les, jednak původně travnaté či keři porostlé

meze zarostly stromy. Ty zásadně a trvale rozdělily původní zemědělský prostor, takže o jejich slučování bylo obtížné na mnoha místech uvažovat. Snížila se dostupnost úzkých pozemků vedených po spádnicí pro zemědělskou techniku. Pozemky tak od mezí zarůstaly a zůstalo jejich pouze extenzivní využití pro kosené louky. Pro nepřehlednost se úzké lany příliš nehodí pro pastvu. Výsledkem těchto okolností je skutečnost, že se sice zachovala ve zjištěných segmentech stará diferenciací půdy, ale struktura využití se změnila. Ornou půdu nahradily traviny, meze zvýraznily řady stromů, místy lesní pásy zpravidla listnáčů (i ovocných). Krajina tak získala malebný ráz, ale jen částečně připomíná dávnou krajinu. Mimo zachovalé segmenty ovšem homogenizace krajiny rovněž proběhla, ale zpravidla příznivější přírodní podmínky a menší vzdálenost od obcí vedly k mechanickému odstraňování velké části mezí. Krajina tak získala přehledný charakter při velkoplošném využití, opět zpravidla extenzivního charakteru.

Zjištěné segmenty předindustriální krajiny pracovního regionu Jeseníky jsou pojmenovány podle katastrálního území jejich polohy. Podle četnosti výskytu takových segmentů na území katastru je k jejich názvu přidána číslice.

Bartoňov_01, Bedřichov u Oskavy_01, Bílčice_01, Bratrušov_01, Bukovice u Velkých Losin_01, Bušín_01, Dlouhomilov_01, Dobřečov_01, Dolní Moravice_01, Domašov u Šternberka_01, Habartice u Jindřichova_01, 02, Hartíkov_01, Hlásnice u Šternberka_01, Horní Loděnice_01, Horní Moravice_01, Hořejší Kunčice_01, Hrabenov_01, Hraběšice_01, Hrabíšín_01, Chabičov_01, Jakubovice u Šumperka_01, Janovice u Rýmařova_01, Kamenná_01, Karlovec_01, 02, Klášterec_01, Klepáčov_01, Krásné u Šumperka_01, Křišťanovice_01, Křivá_01, Křížov u Sovince_01, Kunčice pod Králickým Sněžníkem_01, Labe_01, Lipina u Šternberka_01, Lipná_01, Lomnice u Rýmařova_01, Luboměř_01, Lužná u Hanušovic_01, Malá Štáhle_01, Malé Vrbno_01, 02, Maršíkov_01, Mirotínek_01, Mladoňov u Oskavy_01, Mostkov_01, Nová Ves u Rýmařova_01, Nové Losiny_01, 02, 03, Nový Malín_01, Ondřejov u Rýmařova_01, Osíkov_01, Ostružná_01, Partutovice_01, 02, 03, Pekařov_01, Písařov_01, Podlesí nad Odrou_01, Podlesí-město_01, Pohořany na Moravě_01, Posluchov_01, Potůčník_01, Radomilov_01, Raškov Ves_01, 02, Rejhotice_01, Rešov_01, Roudno_01, Ruda u Rýmařova_01, Rudoltice u Sobotína_01, Skály u Rýmařova_01, Sklené u Malé Moravy_01, Sobotín_01, Spálov_01, 02, 03, Stachov_01, Staré Město pod Králickým Sněžníkem_01, 02, Štědráková Lhota_01, Těchanov_01, Třemešek_01, Tvrdkov_01, Tylov_01, Václavov u Oskavy_01, Valšov_01, Velké Vrbno_01, Vernířovice u Sobotína_01, Vikantice_01, Vojtiškov_01, Vysoká u Malé Moravy_01, Vysoké Žibřidovice_01, Žleb_01

III. Návrh na využití výsledků

Spektrum potenciálních uživatelů je poměrně široké: orgány památkové péče ochrany přírody a krajiny, plánovací instituce, státní správa a samospráva, vlastníci pozemků, individuální zájemci a návštěvníci z řad laické veřejnosti, školy a další vzdělávací instituce, místní zájmové organizace, orgány krizového řízení aj.

Konkrétní využití může být následující:

A) Orgány památkové péče, ochrany přírody a krajiny

Zjištěné segmenty předindustriální krajiny Jeseníků představují specifický typ přírodně kulturního a historického dědictví. Mapa s rozmístěním velikostních typů krajinných segmentů se zachovalou strukturou a vzhledem využití ploch je v současné krajině vzácná a představuje relativní anachronismus při porovnání s plochami využívanými moderními technologiemi a postupy (s výjimkou ploch bývalých velkostatků

s velkoplošným využitím pozemků). Měřítko mapy a mapové pole zaujímající území pracovního regionu Jeseníky nabízí celkový přehled, kde se historicky pozoruhodné plochy krajiny nacházejí. Vzhledem k tomu, že jejich rozmístění je výrazně nerovnoměrné, nutno se rozhodnout, kterým segmentům věnovat bližší pozornost, aby se v regionu Jeseníky se takové území dále uchovalo. Koncentrace, resp. rozptýl zjištěných segmentů ukazuje na příslušnou „regionální vzácnost“ takových území.

B) Plánovací instituce

Vzhledem k jisté potřebě zachování zachovalých segmentů předindustriální krajiny do budoucnosti (jejich úbytek byl pozorován i během řešení projektu), znalost rámcové polohy segmentu (zde na úrovni pracovního regionu Jeseníky) umožní plánovačům zvýšit svoji pozornost při rozhodování o území v dotčeném prostoru tak, aby se pokud možno vyhnuli cenným plochám. Naopak pro některá rozhodování může být přítomnost segmentů atraktivním aspektem jejich rozhodování. Některé objekty (velmi rozmanitého charakteru: pro bydlení, cestovní ruch, etnografické akce a prostory pro ně,...) je vhodné do sousedství segmentů umísťovat.

C) Státní správa a samospráva

Již během řešení projektu se opakovaně prokázalo, že místní autority velmi přivítaly znalost o tom, že v jejich správním území se nachází zajímavá plocha. Ta podle nich zvyšuje atraktivitu obce a její návštěvnický potenciál se všemi dalšími ekonomickými dopady. Znalost těchto ploch je pak vstupem do rozhodování v obci, zejména při koncipování územně plánovací dokumentace.

D) Vlastníci pozemků

Zpravidla nevědí, že jejich pozemek je něčím výjimečný. Znalost o tom může výrazně ovlivnit jak hospodaření na něm, tak eventuálně i jejich rozhodování blízké či vzdálené budoucnosti (prodej, změna kultury, zastavění apod.). Skupiny vlastníků sousedících pozemků v takovém segmentu, pokud získá jistý status, mohou případně žádat o dotaci k jejich udržování.

E) Laická veřejnost

Segmenty starobylé krajiny se zpravidla vyznačují daleko vyšší biodiverzitou, hospodářskou diverzitou a funkční diverzitou ve srovnání s jejich monotónním okolím. Řada segmentů se může uplatnit jako lokální scénická krajina a jako taková je nepochybně magnetem cestovního ruchu. Podobně jako objekty staré architektury či technické dovednosti se starobylé krajiny nepochybně stanou předmětem cestovatelského zájmu. Zpřístupněná geodatabáze projektu na internetu nad Google Maps nepochybně inicializuje zájem veřejnosti o tento zatím málo známý příklad přírodně kulturního a historického dědictví.

F) Školy

Podobně jako u jiných objektů a ploch historického dědictví a ochrany přírody mohou sloužit k demonstraci jevů, které v ostatní krajině již scházejí, ať již půjde o výuku zeměpisu, dějepisu, biologie a zčásti i dalších předmětů. Jako takové se segmenty dávne krajiny mohou stát cíle školních exkurzí a vytyčování naučných stezek.

G) Místní zájmové organizace

Zájmové organizace zahrádkářů, myslivců a dalších oblastí již tradičně v regionu Jeseníky fungují. Většinou však představa o hodnotě popisovaného krajinného dědictví nepřesahuje rámec jejich činnosti. Jestliže bude u vhodného území deklarováno označení území za segment předindustriální krajiny, jistě to bude přidaná hodnota

k dané lokalitě, což tyto organizace ocení a pravděpodobně je to motivuje k adekvátnímu zvýšení péče.

H) Krizové řízení

Krizové řízení slouží k ochraně obyvatelstva a materiálních hodnot před zkázou či poškozením. Některé zásahy v terénu se neobejdou bez násilného vniknutí do prostor, kde je zapotřebí řešit nenadálou negativní situaci. Znalost polohy a vymezení segmentu předindustriální krajiny pro krizové řízení znamená, že jde o území významné hodnoty a během zásahu je zapotřebí se orientovat buď na jeho ochranu, anebo se mu vyhnout při plnění záchranné akce.

I) Veřejná media a film

Na území republiky se stále častěji pořizují obrazové záznamy v územích, která poskytují kulisu pro scénáře historických událostí. Velmi často se stává, že historické scény jsou lokalizovány do prostředí, které k dávne události vizuálně nepatří. Předkládaná mapa může filmaře navést na lokality v různém přírodním prostředí, které zvýšenou měrou indikují dávný vzhled krajiny. Ty pak lze využít k natáčení historických scén.

J) Výtvarné umění

Rozhodující většina zjištěných segmentů předindustriální krajiny se oproti svému okolí vyznačuje daleko vyšší pestrostí využití a rozmanitostí vzhledu. Není pochyb o tom, že lokality segmentů předindustriální krajiny se mohou stát předmětem zájmu malířství a fotografie.

IV. Seznam použité související literatury

BANDARIN, F., ed. 2009. World Heritage Cultural Landscapes. A Handbook for Conservation and Management. World Heritage Papers 26, Paris: UNESCO, 420 s.

BEZÁK, P. et al. 2010. Reprezentatívne typy krajiny Slovenska. 1. vyd., Bratislava: Ústav krajinnej ekológie Slovenskej akadémie vied, 179 s.

BRŮNA, V., BUCHTA, I., UHLÍŘOVÁ, L. 2002. Identifikace historické sítě prvků ekologické stability krajiny na mapách vojenských mapování. Acta Universitatis Purkynianae, Studia Geoinformatica II., Ústí nad Labem, 46 s.

BUNCE, R. G. H., BARR, C. J., CLARKE, R. T., HOWARD, D. C., LANE, A. M. J. 1996. ITE Merlewood Land Classification of Great Britain. Journal of Biogeography, roč. 23, č. 5, s. 625-634.

Council of Europe 2000. The European Landscape Convention. Florence 20. X. 2000. ETS, No. 176. Strasbourg. <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/122.htm>.

GOJDA, M. 2000. Archeologie krajiny. Academia, Praha. 238 s.

HREŠKO, J., PETLUŠ, P., eds. 2015. Atlas archetypov krajiny Slovenska. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 113 s.

KAREL T., KRATOCHVÍLOVÁ, A., eds. 2013. Proměny montánní krajiny. Historické sídelní a montánní struktury Krušnohoří. Locket: NPÚ, ÚOP v Lokti, 232 s.

KOLEJKA, et al. 2018. Postup identifikace segmentů předindustriální krajiny v České republice. Certifikovaná metodika. Brno: Ústav geoniky AV ČR, Ostrava, oddělení environmentální geografie, 40 s.

KUČOVÁ, V., et al. 2015. Krajinne památkové zóny České republiky. 1. vyd., Praha: Národní památkový ústav, 511 s., ISBN 978-80-7480-045-0.

LIPSKÝ, Z., WEBER, M., STROBLOVÁ, L., et al. 2013. Současnost a vize krajiny Novodvorská a Žehušicka. Praha: Karolinum, 408 s.

MIKLÓS, L., IZAKOVIČOVÁ, Z., et al. 2006. Atlas reprezentatívnych geoeekosystémov Slovenska. Bratislava: ÚKE SAV, Ministerstvo životného prostredia SR/Ministerstvo školstva SR, 125 s.

MÜCHER, C. A., et al. 2003. Identification and Characterisation of Environments and Landscapes in Europe. Alterra rapport 832, Wageningen: Alterra, 120 s.

SALAŠOVÁ, A., SEDLÁČEK, J., TRPÁKOVÁ, L., MARTINKOVÁ-KUCHYŇKOVÁ, H. 2016. Metodika monitoringu stavu krajinné památkové zóny. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 88 s., ISBN 978-80-7509-359-2.

SEDLÁČEK, J., SALAŠOVÁ, A., TRPÁKOVÁ, L. 2016. Metodika hodnocení vlivů na krajinné památkové zóny. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 72 s., ISBN 978-80-7509-360-8.

SEMOTAMOVÁ, E., CAJTHAML, J., et al. 2014. Akademický atlas českých dějin. Praha: Academia, 590 s.

SLÁMOVÁ, M., JANČURA, P. 2012. Typológia historických krajinných štruktúr. In: Konferencia: Krajina-človek-kultúra, 15. máj 2012, Zvolen: TU vo Zvolene, 60 s.

van EETWELDE, V., ANTROP, M. 2005. The significance of landscape relic zones in relation to soil conditions, settlement pattern and territories in Flanders. Landscape and Urban Planning, roč. 70, č. 2, s. 127-141.

V. Seznam publikací, které předcházely výsledku specializovaná mapa s odborným obsahem a byly publikovány

KOLEJKA, J., KIRCHNER, K., KREJČÍ, T., Eva NOVÁKOVÁ, E., ONDRÁČEK, S., ZAPLETALOVÁ, J. 2020. Předindustriální krajina Moravy. Málo známé přírodní a kulturní dědictví kolem nás. Katalog regionálních výstav. Brno: Ústav geoniky AV ČR Ostrava v Nakladatelství Soliton, 178 s. ISBN 978-80-87621-14-1.

KOLEJKA, J., KREJČÍ, T., Eva NOVÁKOVÁ, E. 2020. The Pre-industrial landscape in Moravia. The case study of inventory and analysis of the ancient land use structures in the Czech Republic. Land Use Policy, Elsevier, roč. 97, č. 9, s. 1-10. ISSN 0264-8377. doi:10.1016/j.landusepol.2020.104712.

KOLEJKA, J., NOVÁKOVÁ, E., KIRCHNER, K. 2020. Residual ancient landscape segments in Carpathians of Moravian-Slovak borderland. In: Jitka Fialová. Public recreation and landscape protection – with sense hand in hand? 1. vyd. Brno: Mendelova univerzita v Brně, s. 408-415, 8 s. ISBN 978-80-7509-715-6.

KOLEJKA J., NOVÁKOVÁ E. 2019. The spatial analysis of the pre-industrial landscapes in Moravia (Czech Republic). In: Geographia Napocensis Conference 100, Cluj: Babes Bolyai University, s. 56-57.

KOLEJKA J., NOVÁKOVÁ E. 2019. Předindustriální krajina Moravy jako přírodní a kulturní dědictví. In: 27. Středoevropská geografická konference, Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno, s. 17.

KOLEJKA, J., et al. 2018. Postup identifikace segmentů předindustriální krajiny v České republice. Certifikovaná metodika. Brno: Ústav geoniky AV ČR, Ostrava, oddělení environmentální geografie, 40 s.

KOLEJKA, J., BATELKOVÁ, K. 2019. The Pre-Industrial landscape of Moravia - its identification, mapping and assessment. In: 18th International Symposium on Problems of Landscape Ecological Research, Landscape Diversity and Biodiversity. Smolenice, Bratislava: Congress Centre Smolenice SAS, s. 79.

- KOLEJKA, J., BATELKOVÁ, K., NOVÁKOVÁ, E. 2019. The spatial analysis of conservative land use areas in Moravia. In: 18th International Symposium on Problems of Landscape Ecological Research, Landscape Diversity and Biodiversity. Smolenice, Bratislava: Congress Centre Smolenice SAS, s. 67.
- KOLEJKA, J. 2018. Inventarizace a hodnocení reziduí předindustriální krajiny na Moravě. In: Dubcová, A. Geografické informácie. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, s. 96-112, ISSN 1337-9453. doi:10.17846/GI.2018.22.2.
- KOLEJKA, J. 2018. Předindustriální krajiny Moravy jako kulturní dědictví. In 8. medzinárodné kolokvium, Danišovce, s. 15, Ústav geografie, Prír. fak, UPJŠ, Košice. ISBN 978-80-8152-646-6.
- KOLEJKA, J. 2018. The pre-industrial landscape as a cultural heritage: Horácko a Podhorácko. In: Svobodová Hana. Useful geography: Transfer from Research to Practice. Proceedings of 25th Central European Conference. 1. vyd., Brno: Masarykova univerzita Brno, s. 173-186, 14 s. ISBN 978-80-210-8907-5.
- KOLEJKA, J. 2018. Scénické kulturní krajiny Moravy. In 17. kongres Slovenskej geografickej spoločnosti a 24. zjazd Českej geografickej spoločnosti, Ktižan, F., Šveda, M. (eds.): Geografia na (v)zostupe? s. 108, Univerzita Komenského, Bratislava, ISBN 978-80-223-4576-7.
- ZAPLETALOVÁ, J., KOLEJKA, J., KREJČÍ, T. 2018. The pre-industrial landscape of Moravia – An unknown cultural heritage. In EURORURAL' 18, 6th Moravian Conference on Rural Research, European Countryside and its Perception. Book of Abstracts, s. 49, Mendelova univerzita v Brně. ISBN 978-80-7509-567-1.
- KOLEJKA, J. 2017. Předindustriální krajina. Zeměpisné a vlastivědné spisy, Brno: Zeměpisné a vlastivědné sdružení, roč. 16, č. 3, s. 1-4. ISSN 2464-4803.
- KOLEJKA, J., BATELKOVÁ, K. 2017. Předindustriální krajina Slovácka. In: Igor Kyselka, Jan Obšivač. Sborník příspěvků ze semináře "Kulturní detail v krajině - Historické struktury krajiny". 1. vyd. Kroměříž: Národní památkový ústav, s. 50-63, ISBN 978-80-87231-50-0.
- KOLEJKA, J., KIRCHNER, K. 2017. Standardizovaný postup identifikace segmentů předindustriální krajiny platný pro regiony Moravy. In: Herber, Vladimír. Fyzickogeografický sborník 15, Fyzická geografie – krajinná ekologie – udržitelný rozvoj. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, s. 44-50, ISBN 978-80-210-8844-3.
- KOLEJKA, J., BATELKOVÁ, K. 2017. Předindustriální a postindustriální krajina na Moravě: koncepce a realita. In: Černušáková L. Venkovská krajina 2017. 15. ročník mezinárodní mezioborové konference. 1. vyd. Kostelec nad Černými lesy: Česká společnost pro krajinnou ekologii - Regionální organizace CZ-IALE, Ekologický institut Veronica, s. 57-66, ISBN 978-80-7458-095-6.

VI. Umístění mapy v databázi na elektronickém nosiči dat

Mapa „Jeseníky. Segmenty předindustriální krajiny“ je umístěna na webových stránkách Ústavu geoniky AV ČR, v. v. i., Ostrava, Pracoviště Brno. Je dostupná na stránce:

http://www.geonika.cz/CZ/CZresearch/CZpredindustrial/CZpreik_mapy.html

Autoři:

Jaromír Kolejka, Jana Zapletalová, Eva Nováková
Ústav geoniky AV ČR, v. v. i.
Studentská 1768, 70800 Ostrava-Poruba
Oddělení environmentální geografie
Drobného 28, 60200 Brno
Jaromir.kolejka@ugn.cas.cz, jana.zapletalova@ugn.cas.cz,
eva.novakova@ugn.cas.cz,
Rok vydání mapy: 2020

Authors:

Jaromír Kolejka, Jana Zapletalová, Eva Nováková
Ústav geoniky AV ČR, v. v. i.
Studentská 1768, 70800 Ostrava-Poruba
Oddělení environmentální geografie
Drobného 28, 60200 Brno
Jaromir.kolejka@ugn.cas.cz, jana.zapletalova@ugn.cas.cz,
eva.novakova@ugn.cas.cz,
Publication year of the map: 2020